УДК 373.2.015.31:33

Сабіна Іванчук

ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ОСНОВ ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ СПОЖИВАННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Сучасні інтеграційні процеси, пов'язані з входженням України до європейського простору, зорієнтовані на зміну якості життя кожного громадянина країни. Неможливо уявити цей процес без свідомого громадянства та захисту прав людини. Серед прав, які держава має гарантувати своїм громадянам, визначають споживацькі права як один із показників якості життя людини. Їх захист залежить не лише від законодавства держави. Важливу роль відіграє усвідомлення своїх прав самим споживачем. У зв'язку з цим набуває актуальності питання підвищення споживацької культури громадян через освітній простір. Особливої уваги потребує виховання культури споживання у підростаючого покоління, починаючи з дошкільного віку.

Означена проблема знайшла свій відбиток у Концепції споживчої освіти для загальноосвітніх навчальних закладів, яка була розроблена робочою групою Міністерства освіти і науки України. Вона стала одним із перших кроків популяризації споживчих знань в освітніх закладах з метою виховання цивілізованого, культурного, конкурентоспроможного та активного покоління громадян нашої країни. Означена концепція передбачала введення окремих навчальних предметів з першого по одинадцятий класи, спрямованих на вирішення таких завдань: підвищення рівня споживчої компетентності школярів; формування у них уміння робити свідомий та вільний вибір товарів, послуг; сприяння їх доступу до інформації про раціональний вибір згідно власних потреб; формування толерантної поведінки, вміння узгоджувати власні дії з інтересами інших [4]. В означеному документі не йшлося про необхідність формування основ споживчих знань у дітей з дошкільного віку, надання уявлень про умови виховання культури споживання педагогам і батькам. Проте, окреслені у концепції напрями стали предметом вивчення та експериментальної діяльності науковців у галузі дошкільної освіти, працівників дошкільних закладів різних регіонів країни.

Так, на необхідності введення споживчої освіти в дошкільних навчальних закладах наголошувала Л. Лохвицька. Аналізуючи Концепцію споживчої освіти для загальноосвітніх закладів України, вона вказувала на необхідність надання споживчих знань та формування споживчої поведінки у дітей з дошкільного віку. Були окреслені завдання споживчої освіти в дошкільних закладах, а саме: організація системи споживчого навчання та виховання, підвищення рівня споживчої компетентності дітей,

формування вміння робити вільний і свідомий вибір серед різних товарів, узгоджувати власні дії з інтересами інших, толерантно ставитись до інших учасників споживання, розвиток громадської і споживчої ерудиції. Реалізації означених завдань сприятиме використання в роботі з дошкільниками дидактичних ігор та бесід з економічним змістом, екскурсій до магазинів, розповідей за картинками, використання ігор-подорожей тощо [6].

Дослідниця А. Сазонова вивчала проблему формування у дошкільників первинного економічного досвіду. На її думку, перинний економічний досвід дітей старшого дошкільного віку містить мотиваційну (наявність у дитини інтересу до економічної сфери життя з наявними знаннями і вміннями у цій галузі), інформаційну (наявність економічних уявлень, володіння елементарними економічними поняттями, розуміння основних економічних процесів та законів), операційну складову (сформованість економічних дій, елементарних умінь та навичок економічної діяльності, уміння орієнтуватись у нестандартних соціально-економічних ситуаціях). Засобом формування економічної компетентності дошкільників визначається ігрова діяльність, зокрема такий її вид як гра-стратегія [8].

Мета статті – визначити компоненти культури споживання дітей старшого дошкільного віку, принципи споживчої освіти дітей.

Аналіз робіт філософів (Б. Рассел, Л. Фейєрбах, М.-П. Фуко, А. Шопенгауер та ін.), соціологів (П. Бурдьє, М. Вебер, Т. Веблен, Г. Зіммель, В. Зомбарт, А. Тофлер та ін.), педагогів-класиків (А. Макаренко, Й. Песталоцці, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.) та психологів (Л. Виготський, О. Леонтьєв, Г. Костюк, С. Рубінштейн та ін.), що розглядали питання економічного виховання підростаючого покоління, дозволяє окреслити певні компоненти культури споживання. Серед них: мотиваційний, когнітивний, ціннісно-смисловий, діяльнісний. Розглянемо їх докладніше.

Мотиваційний компонент культури споживання пов’язаний з усвідомленням дитиною власних бажань, вмінням робити оптимальний вибір, орієнтацією на вищі потреби, а не матеріальні блага. Його переважно окреслюють у психологічних дослідженнях з проблем вивчення потреб та мотивів дитини.

Так, дослідниця О. Кононко зазначає, що ціннісне ставлення дитини до довкілля формується через її потреби. Саме бажання, прагнення та інтереси дитини, з яких складаються потреби, мотивують її дії та вчинки. У свою чергу, потреби дитини зумовлені її індивідуальним життєвим досвідом, системою цінностей родини, типом вищої нервової діяльності, характером, основними якостями, статтю, здібностями та інтересами. З метою розвитку в дитини спрямованості на цінності вищого порядку слід у виховній роботі враховувати такі її потреби: інтерес до світу дорослих,

ігровий мотив, самоствердження, пізнавальний, змагальний мотиви та ін. [3].

Інший аспект мотиваційного компоненту культури споживання розкриває Н. Гавриш. На її думку, одним із головних стимулів споживчої поведінки дитини є її бажання. Дітям дошкільного віку притаманне прагнення мати одночасно багато яскравих іграшок, отримані ними у соціальному довкіллі враження повсякчас породжують нові бажання. Позиція дітей у таких ситуаціях залежить від рівня сформованості в них культури бажань. Її розвитку сприяє розмірковування дитини разом із дорослим над цими бажаннями, метою якого є усвідомлення нею власних бажань, розуміння наявності бажань у інших людей, які теж слід враховувати; залежності реалізації бажань від їх змісту, реальності, важливості; різниці між бажаннями, мріями та капризами тощо. Вирішенню означених завдань допомагає читання літературних текстів з духовно-моральним змістом, а також використання мовленнєвих ігор та вправ за їх змістом, полілогу, експериментальної діяльності (досліди з іграшками), створення іграшок-саморобок, ігрового поля власними руками тощо [1].

Когнітивний компонент культури споживання передбачає надання дітям елементарних знань про основні економічні категорії, процес споживання, уявлень про інших людей як суб'єктів виробництва предметів потреб споживачів і суб'єктів споживання. Робота у цьому напрямі дозволяє підвищити споживчу грамотність дітей через надання їм знань про те, як отримувати та оцінювати інформацію про товари та послуги, які права та обов'язки мають споживачі.

У дослідженні Н. Кривошеї, присвяченому ознайомленню дітей з працею дорослих як засобом початкового економічного виховання, одним із перших завдань визначається озброєння дошкільників із цією метою елементарними економічними знаннями. Авторка наголошує, що під час відбору змісту знань необхідно враховувати рівень їх інформативності для дитини, емоціогенності, пов'язаної з наявним соціальним досвідом, спонукання до реалізації цих знань у власній діяльності. Засвоєнню цих знань сприятиме створення ігрових ситуацій, читання сучасної дитячої художньої літератури та фольклорних творів економічного змісту, використання розповідей, бесід, проведення екскурсій тощо. Крім того, успішність засвоєння дітьми знань економічної спрямованості залежить від рівня готовності педагогів та батьків вирішувати завдання економічного виховання [5].

Дослідниці Г. Григоренко, Р. Жадан підкреслюють необхідність економічної освіти у дошкільному закладі, виховання у дітей якостей раціонального споживача, зорієнтованого на ощадливе ставлення до власних і громадських ресурсів. Вони підкреслюють значення економічних знань як складової соціалізації дитини, її життєвої компетентності вцілому. Відповідно до результатів експериментальної роботи, авторки визначають зміст знань та уявлень, які допоможуть у здійсненні споживчої освіти дітей

дошкільного віку. А саме: знання про товари та послуги, про людей, що їх виробляють, про якісні характеристики товару, необхідність вдумливого добору потрібних товарів, правила користування речами, про житлово-комунальні послуги, гроші, рекламу [2].

Велика увага у дослідженнях філософського, соціологічного та педагогічного напряму приділяється ціннісному аспекту культури споживання. Ціннісно-смисловий компонент культури споживання вказує на необхідність виховання у дітей моральних якостей, формування духовних цінностей, які допоможуть їм робити правильний вибір серед різноманіття бажань з урахуванням потреб інших людей, бережливо ставитись до предметного і соціального довкілля, уникати у власному житті споживацького ставлення до нього. Цей компонент спрямований на виховання у дітей якостей, що дозволяють споживати надані природою чи створені людьми блага раціонально: ощадливість, економність, бережливість тощо. Крім того, ціннісне ставлення до споживання спрямовує дитину не лише на процес споживання, а стимулює до виробництва чогось, що можуть споживати інші.

У роботах Н. Слюсаренко, З. Філончук, які були присвячені питанням становлення економічної культури підростаючого покоління, підкреслюється її залежність від змісту сформованих у особистості економічних цінностей. Провідним принципом економічного розвитку особистості визначається принцип людиноцентризму – формування цінностей, що зорієнтовані на людей. Орієнтація на суспільство під час побудови економічних взаємовідношень залежить від трьох складових: знань про значення цінностей, ставлення до них, поведінки на їх основі. Тому важливим джерелом формування цінностей споживача, в першу чергу, стає накопичення знань про цивілізовані економічні відношення. Дослідниці вважають, що виховання культури споживання як складової економічної культури має орієнтуватися на такі критерії: володіння знаннями про споживання та споживчу поведінку, наявність системи споживчих цінностей, раціональність і безпечність споживчої поведінки. Підкреслюється необхідність формування у підростаючого покоління цінностей, зорієнтованих на збереження природного довкілля: купувати товари з екологічним маркуванням, купувати менше, вдаватися до повторного використання тощо [9].

Поєднання когнітивного, мотиваційного та ціннісно-смислового компонентів культури споживання знаходять своє відображення у діях дітей, в їх споживацькій поведінці. Саме діяльнісний компонент стає показником того, на якому рівні дитина засвоїла знання економічного змісту, наскільки усвідомила необхідність обирати серед низки своїх бажань і чим керується під час цього вибору, які цінності для неї є пріоритетними і як вона орієнтується на них у різних соціально-економічних ситуаціях. Крім того, зміст діяльнісного компонента спрямовано на розвиток уміння встановлювати позитивні взаємини із

суб'єктами споживацьких відносин, здійснювати соціально доцільні дії.

Підтвердження означеної думки знаходимо у роботі українського соціолога А. Максименко. Вона характеризує споживчу поведінку як комплекс дій споживача, що пов'язані з виникненням та усвідомленням потреби, рішенням здійснити покупку, вибором товару та його подальшим використанням. Зазначено, що споживча поведінка особистості залежить від низки чинників: економічних (дохід, оподаткування), особистісних (вік, стать, спосіб життя), ситуаційних (ситуації купівлі), соціокультурних (цінності, норми, традиції) та психологічних (мотивація, потреби, сприйняття) [7].

Таким чином, виховання культури споживання у дітей дошкільного віку відбувається за умови поєднання мотиваційного, когнітивного, ціннісно-смислового та діяльнісного компонентів. Означені компоненти знаходяться в тісному взаємозв'язку і доповнюють одне одного.

Крім визначення структурних компонентів культури споживання у дітей дошкільного віку, слід окреслити принципи побудови виховної роботи з цією метою. На основі аналізу принципів, визначених у Концепції споживчої освіти для загальноосвітніх навчальних закладів [4], психолого-педагогічних працях з проблем економічного виховання та навчання було зроблено спробу визначити низку принципів, які сприятимуть вихованню культури споживання на етапі дошкільного дитинства. Їх було розподілено за трьома групами, а саме:

– загальнонаукові принципи (науковості, доступності, зв'язку з життям, системності, послідовності та наступності);

– конкретнонаукові принципи (емоційної насиченості, цілеспрямованості, поєднання педагогічного керівництва з ініціативою та самодіяльністю вихованців, єдності педагогічних вимог дошкільного закладу та сім'ї);

– методологічні принципи (емоційного проживання, занурення в ситуацію, стимулювання дій).

Теоретичний аналіз доробків з проблем економічного виховання підростаючого покоління дозволив визначити зміст виховання у дітей дошкільного віку культури споживання. На нашу думку, успішність виховної роботи у цьому напрямі залежатиме від чотирьох компонентів, а саме: мотиваційного, когнітивного, ціннісно-смислового, діяльнісного. Означені компоненти знаходяться у тісному взаємозв'язку одне з одним, тому виховання культури споживання з дошкільного віку необхідно здійснювати у їх цілісному поєднанні. Крім того, вирішенню означеної проблеми сприятиме врахування принципів загальнонаукового, конкретно-наукового та методологічного спрямування.

Перспективу подальшого наукового пошуку вбачаємо у визначенні педагогічних умов, які сприяють вихованню культури споживання у дітей старшого дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гавриш Н. Книга – незамінний засіб духовно-морального виховання / Наталя Гавриш // Дошкільне виховання. – 2013. – № 9. – С. 9–12.
2. Григоренко Г. Щоб навчати, треба знати: методичні рекомендації з формування основ споживчої культури / Галина Григоренко, Раїса Жадан // Дошкільне виховання. – 2013. – № 8. – С. 26–30.
3. Кононко О. Плекаймо культуру потреб дитини / Олена Кононко // Дошкільне виховання. – 2013. – № 5. – С. 2–8.
4. Концепція споживчої освіти для загальноосвітніх навчальних закладів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum. – Заголовок з екрана.
5. Кривошея Н. Б. Ознакомление детей старшего дошкольного возраста с трудом взрослых как средство первоначального экономического воспитания : дис. … кандидата пед. наук : 13.00.01 / Кривошея Неля Борисовна. – Славянск, 1996. – 216 с.
6. Лохвицька Л. Формування споживчих знань як чинник соціалізації дітей дошкільного віку / Любов Лохвицька // Вісник Інституту розвитку дитини. Вип. 6. Серія : Філософія, педагогіка, психологія : [збірник наукових праць]. – Київ : Видавництво Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, 2009. – С. 97–102.
7. Максименко А. О. Особливості споживчої поведінки в сучасному домогосподарстві: соціологічний вимір : дис. … кандидата соціологічних наук : 22.00.04 / Максименко Анна Олександрівна. – Л., 2012. – 249 с.
8. Сазонова А. В. Формування первинного економічного досвіду старших дошкільників в ігровій діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. : спец. 13.00.08 «Дошкільна педагогіка» / А. В. Сазонова. – Одеса, 2007. – 19 с.
9. Слюсаренко Н. В. Сучасні економічні цінності та їх роль у формуванні економічної культури учнів / Н. В. Слюсаренко, З. В. Філончук // Педагогічний альманах : зб. наук. праць. – Херсон : РІПО, 2011. – Вип. 12. – Ч. 3. – С. 6–11.